RAŠTAS DĖL VILNIAUS SAPIEGŲ PARKO MEDŽIŲ EKOLOGINIO IR KULTŪRINIO REIKŠMINGUMO
2019 07 01

2019 m. birželio 15 d. Lietuvos Dendrologų draugija pakvietė patyrinėti Sapiegų parką įvairių Lietuvos gamtamokslinių draugijų ir asociacijų vadovus bei atstovus: arboristus, ornitologus, teriologus (šikšnosparnių tyrėjus), entomologus, lichenologus bei Vilniaus miesto savivaldybės želdynų poskyrio atstovus.

Dėl Sapiegų parko medžių neseniai buvo kilęs ažiotažas, kai planuojant ten įkurti barokinį gėlyną, buvo numatyta nukirsti virš 300 parko medžių. Ir nors kiek vėliau šis skaičius sumažintas iki 200, visuomenė dėl to pasipiktino, o ornitologai rekomendavo to nedaryti dėl tokiu metu medžiuose perinčių sparnuočių.

Šio susitikimo metu norėta įsitikinti, ar Sapiegų parke nėra kurios nors retos ir saugotinos gamtos rūšies buveinės. Taip pat norėjome būti tikri, kad išpjaunami medžiai netaptų beprasme auka atkuriamam barokiniam želdynui ir kad **nebūtų sugriauta galimai vertinga šios vietos ekosistemos pagrindu per daug dešimtmečių susiformavusi bioįvairovė.** Juk seni medžiai dažnai būna vertingi ne tik patys savaime, bet ir dėl suteikiamo prieglobsčio kitiems augalams, paukščiams, vabzdžiams, šikšnosparniams, kerpėms, grybams bei įvairiems mikroorganizmams. Tuo pačiu norėjosi, kad mūsų apžiūra ir rezultatų aptarimas vyktų į problemos sprendimą žvelgiant labiau iš mokslinės pusės.

Apžiūros metu rekonstrukcijai ruošiama parko vieta buvo aptverta ir saugoma. Susitikimo metu susipažinus su planuojamais pokyčiais, kiekvienas specialistas preliminariai įvertino galimą poveikį vertingai miesto sąlygomis susiformavusiai ekosistemai savo srities kompetencijos ribose.

Dendrologų ir arboristų pastabos ir rekomendacijos:

- Apie 50 proc. šių medžių yra gamtinės brandos amžiaus, mezotrofinėje stadijoje, kelios dešimtys – ankstyvojoje/vėlyvojoje senatvės stadijoje, jų kamieno skersmuo gerokai viršija 70 cm. Maždaug 95-98 proc. jų yra patenkinamos būklės.
- Brandūs medžiai buvo numatyti kirsti ne dėl savo prastos būklės, o dėl projekte numatytų pokyčių – takelių tiesimo, inžinerinių tinklų ar naujai planuojamų įrengti gėlynų.
- Brandūs medžiai vertingi ne tik savo amžiumi ar apimtimis, bet ir todėl, kad yra įgiję atsparumą neigiamam miesto poveikiui: taršai, sausrai, pomedžių mindymui, žaladariams organizmams ir pan. Dalis naujai pasodintų medelių paprastai per pirmus penkerius metus žūsta, o išlikusieji atsparumą pasiekia tik po kelių dešimtmečių.
- Siūlomi sprendimai: visus medžius, kurių kamieno skersmuo viršija 50 cm, ne kirsti, o planuojamą infrastruktūrą derinti pagal juos, taip išsaugant biologinę įvairovę bei edukaciniais tikslais. Tai neprieštarautų parko paveldosaugos principams, kadangi ardomųjų darbų apimtys nuo to tik sumažėtų. Šiuo metu išsivysčiusiose Europos šalyse vyrauja tendencijos, kai miesto poreikiai derinami prie senų medžių gyvybinių (fiziologinių) poreikių, užtikrinant jų gerovę ir apsaugą, maksimaliai stengiantis juos išsaugoti vietos ekosistemoms ir žmonių ekologinei gerovei.
- Brandžių medžių išsaugojimas vertingas ne tik dėl biologinės įvairovės, bet ir žmonių fiziniam bei emociniam komfortui palaikyti.
- **Vertingi susiformavę medžiai urbanizuotose zonose yra griežtai saugomi ir nėra kertami pagal miesto pasamdytų dizainerių ar architektų pasiūlymuose suformuotus laikinus ekologiškai nereikšmingus aplinkotvarkinius sprendimus.**

Ornitologų pastabos:

- Lietuvos ornitologų draugija atkreipia dėmesį, kad ankstyvas medžių kirtimas nepateisinamas ne tik gamtosauginės etikos, bet ir laukinių paukščių bei kitų medžiuose gyvenančių gyvūnų apsaugos požiūriu.

- Sapiegų parkui būdinga didelė smulkių žvirblinių paukščių gausa. Iškirtus tiek daug medžių bus padaryta žymi įtaka paukščiams. Jauni medeliai niekada pilnavertiškai nepakeis brandžių medžių. Daugelis paukščių rūšių tiesiog paliks šį parką. Parke nebegirdėsime paukščių giesmių.
- Per keletą stebėjimų Sapiegų parke užregistruota 19 perinčių paukščių rūšių: didžioji zylė, mėlynoji zylė, tošinukė, bukutis, liputis, margasparnė musinukė, pilkoji musinukė, baltoji kielė, paprastasis kikilis, svilikėlis, svilikas, dagilis, paprastoji raudonuodegė, paprastasis varnėnas, didysis margasis genys, vidutinis margasis genys, smilginis strazdas, pilkoji varna, keršulis.
- Į parką atskrenda maitintis: naminiai žvirbliai, karklažvirbliai, dūminės raudonuodegės, kuosos.
- Ankstesniais metais Sapiegų parke perėjo šiuo metu Lietuvoje sparčiai nykstančios žaliosios meletos. Susitikimo metu stebėti meletų iškalti uoksai, pačios meletos nebuvo pastebėtos.
- Sapiegų parke pavasarį (kovo, balandžio mėnesį) paukščių apskaitos nevykdytos. Neabejojama, kad paukščių būtų suregistruota daugiau.
- Antakalniečiai šių metų ankstyvą pavasarį girdėjo ūbaujant parke naminę pelėdą. Tikėtina, kad šiame parke ji perėjo, nes ankstesniais metais perėdavo. Tad įtraukus ir šį paukštį būtų ne mažiau kaip 20 perinčių paukščių rūšių.
- Sapiegų parkas tikrai vertingas savo ornitofauna.

Entomologų pastabos:

- Entomologiniu požiūriu parkas vertingas, nes per ilgą laikotarpį jame susiformavo miesto parkams būdinga fauna - klevams ir liepoms būdingi vabzdžiai (minuotojai), blakės, drugiai (pvz., liepiniai sfinksai), parko prieigose 2018 m. aptiktas vabzdys maldininkas. Sapiegų parke randamas faunos (paukščiai, vabzdžiai) ir floros kompleksas rodo parko gyvybingumą.
- Susiformavęs brandžių ir jaunesnių medžių kompleksas sudaro mikroklimatą (temperatūrines ir apšviestumo sąlygos, vėjų sulaikymas), būdingą plačialapių miškams ir parkams. Ženkliai praretinus medyną, sąlygos pasikeistų visiems parke augantiems medžiams ir čia įsikūrusiems gyvūnams, tad sunku numatyti, kaip tai paveiks dabar susiformavusį augalijos ir gyvūnų kompleksą, pasikeitus apšviestumui. Išnykus mikroklimatui, išnyksta arba atvirkščiai - įsigali atskiros rūšys, padidėja židinius sudarančių kenkėjų įsigalėjimo rizika (minuojantys, lapus griaužiantys vabzdžiai).
- Arboristas-ekologas S.A.Davenis šiame parke 2019.06.30 rado Niūraspalvio auksavabalio (*Osmoderma barnabita*) patelę bei vabalų veiklos pėdsakų. Šis vabalas yra įtrauktas į Europos saugomų teritorijų tinklą Natura 2000 bei Lietuvos Raudonąją knygą. Tolimesni parko brandžių medžių mikologiniai ir entomologiniai tyrimai leis patvirtinti ir aprašyti naują niūraspalvių auksavabalių buveinę Lietuvoje.

Kraštovaizdžio dizaino ir želdynų ekspertų pastabos bei rekomendacijos:

- Sapiegų parke planuojama įkurti barokinius gėlynus, bet nėra išlikę pakankamai archyvinių duomenų (nuotraukų, piešinių ar brėžinių), iš kurių galima būtų spręsti, kaip tokie gėlynai atrodė, ar kad jie apskritai čia buvo. Yra išlikę tik XIX a. šio parko fotografijos, kuriose nėra barokinių gėlynų vaizdo, tad realiai barokiniai gėlynai bus atkuriami ne autentiški, o pagal niekuo konkrečiam objektui nepagrįstus bendrus barokinio planavimo principus.
- Sapiegų parko rekonstrukcijoje numatyta iškirsti 193 medžius ten, kur bus tiesiami keliai, tiesiami tinklai ar įrengiami gėlynai. Gėlynų ir gyvatvorių įrengimas kainuotų labai daug, o vėliau, pagal standartinius skaičiavimus ir norint, kad išliktų kokybiškas vaizdas, šių laiko atžvilgiu nestabilių želdinių priežiūrai ir papildymui kasmet reikės išleisti ne mažiau kaip 1/4 - 1/3 pradinės jų įrengimo sumos.
- Šiaurinėje rekonstruojamo parko pusėje numatoma sodinti špalerines (žardelines) liepas 50 cm atstumais. Tokie atstumai yra neracionalūs, nes špaleriniai medžiai nėra sodinami taip tankiai, o kas

1,5–2,5 m. Be to, norint išlaikyti estetinį vaizdą, jas reikės kasmet po kelis kartus karpyti specialiai parengtiems kraštovaizdžio specialistams, turintiems aukštalipio kvalifikaciją.
Pagrindiniai parko keliai projekte numatomi 8 metrų pločio, tad vien dėl to būtų nukirsta nemažai brandžių medžių. Tokios proporcijos nesiremia nei archeologiniais, nei istoriniais duomenimis. Senaisiais laikais toks plotis būdavo planuojamas tam, kad galėtų prasilenkti dvi keturiais žirgais traukiamos karietos, tačiau Sapiegų parko atveju nėra įrodyta, kad jo takai XVIII a. būtų buvę naudojami tranzitiniam eismui. Šiais laikais toks kelio plotis juo labiau būtų perteklinis, nes parke nevyks nei sunkiojo transporto, nei lengvųjų automobilių eismas.

- Barokinius gėlynus numatoma apjuosti žemomis ir karpomomis buksmedžių gyvatvorėmis. Nėra žinoma, ar istoriškai jos čia buvo, o perspektyvoje tai nebūtų tvarus sprendinys. Mūsų krašto klimatas buksmedžiams nėra palankus, jie dažnai apšąla, nukenčia nuo tiesioginių saulės spindulių, drėgmės ir dirvos derlingumo trūkumo bei dėl keturkojų augintinių šlapimo, tad viešuose želdiniuose buksmedžiai paprastai greitai praranda estetinę išvaizdą.
- Manome, kad Sapiegų parko barokinis gėlynas nebus toks traukos taškas kaip jo analogai Versalio, Rundalės ir kituose Europos parkuose, kuriais bando sekti projektuotojai. Tam, kad pritrauktų gausius turistų srautus, reikėtų milijoninių sumų jo įrengimui ir išlaikymui, kvalifikuotos nuolatinės priežiūros, kurios miestas kol kas nėra pajėgus užtikrinti Be to, skirtingai nei minėtieji parkai, Sapiegų parkas yra didele dalimi praradęs autentišką istorinę gamtinę aplinką ir šiuo metu funkcionuoja kaip žalioji sala pastatų apsuptyje. Taigi, bet kokiu atveju neverta dėl to aukoti brandžius medžius, turinčius žymiai didesnę ekologinę vertę miestui.
- Klimato šiltėjimas yra viena aktualiausių problemų visame pasaulyje ir moksliškai įrodyta, kad prie jo sustabdymo labiausiai prisideda brandūs medžiai, o ne jaunuolynai, tad visose šalyse vis labiau yra vertinami tokie medžiai ir savivaldos ar valstybiniu lygiu juos stengiamasi išsaugoti.
- Svarbiausi šiam parkui, kaip Vilniaus miesto gamtinio karkaso ir ekologinio stabilumo išlaikymui reikšmės turinčiam objektui keliami reikalavimai apibendrinti Europos mokslinių ir gamtosauginių organizacijų paskelbtame paskutinių dešimtmečių klimato kaitos Europos šalyse tyrimų rezultatai. Juose pabrėžiama, kad didžiausi ir pavojingiausi gyventojams klimato pokyčiai labiausiai pasireiškė Lietuvos, Suomijos ir Latvijos teritorijose (https://www.greenmatch.co.uk/blog/2019/04/climate-change- europe?fbclid=IwAR166FfqCLJ7iRx1V4-shwhdakcJD_vecAZ-sc6kgguuvlLDZ1aQoRZhiYA#most-least).
- Europos bei kitose išsivysčiusiose pasaulio šalyse **rekonstruojant miesto želdinius ar parkus prioritetu laikomas istoriškai susiformavusio gamtos karkaso išsaugojimas**, o kiti sprendiniai yra taikomi prie jo, pirmiausiai dėl susiformavusios ekosistemos svarbos klimato kaitai ir ekologijai.
- Siūlomi sprendimai:
- Mažinti barokinių gėlynų, karpomų buksmedžių gyvatvorių, špalerinių liepų bei takų-kelių apimtis, kad kuo mažiau būtų iškirsta brandžių medžių. Taip būtų išvengta ir neracionalaus valstybinių ar ES lėšų naudojimo juos įrengiant bei vėliau prižiūrint.
- Dėl to paties tikslo siūloma atsisakyti bent vieno iš dviejų planuojamų fontanų, nes jo įrengimui reikės ne tik nemažai lėšų, bet ir nupjauti dalį parko medžių, kad būtų įrengta vandentiekio sistema ir suformuota aikštelė aplink šį mažosios architektūros statinį.
- Kadangi nėra išlikę tikslių duomenų, kokie šiame parke galėjo būti barokiniai gėlynai, siūloma nekurti jų griežtai sekant analogais, o kurti tokius, kurie prisitaikytų prie esamos situacijos ir želdinių. Tai skatintų racionaliau naudoti lėšas bei ekologiškiau formuoti aplinką. Taipogi tai leistų ekonomiškiau ir ekologiškiau prisitaikyti prie esamos istoriškai susiformavusios stabilios gamtinės situacijos, nei kurti naujus mažos ekologinės ir istorinės vertės želdynus.

Prašome LR Aplinkos ministerijos bei Vilniaus m. savivaldybės atsakingus asmenis priimti pasvertus ir atsakingus sprendimus, skirtus ne vien architektūrinei išmonei ar dizainui, bet ir

atsižvelgiant į tų sprendinių ekosisteminę reikšmę bei ilgalaikį jų poveikį pasaulinei klimato kaitai, o ypač Vilniaus bei visos Lietuvos gyventojų gerovei ir sveikatai.

Pasirašo:

Arvydas Rutkauskas, Lietuvos Dendrologų draugijos valdybos pirmininkas, dendrologijos ir želdynų būklės ekspertas, Vytauto Didžiojo universiteto Biologijos PhD krypties doktorantas (arvydasru@gmail.com)
Edita Jakubauskaitė, Lietuvos Dendrologų draugijos valdybos narė, kraštovaizdžio dizainerė, ekologė (info@medeinos.lt)
Sigitas Algis Davenis, Lietuvos Arboristikos centro vadovas, Gamtos tyrimų centro Ekologijos ir aplinkotyros krypties (03 B) doktorantas, arboristas-ekologas (algis.davenis@arboristai.lt)
Inga Gaidelytė, arboristė, dendrologė (inga24@gmail.com)
Gediminas Petkus, Lietuvos Ornitologų draugija (gediminas.petkus@birdlife.lt)
Dr. Povilas Ivinskis, Gamtos tyrimų centro vyr. mokslo darbuotojas, entomologas (entlab@gmail.com)